

Стецьмах Н.В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовознавства та логопедії
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Іванова Т.М.

викладач кафедри мовознавства та логопедії Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГУМАНІЗАЦІЇ ВІДНОСИН ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку людства характеризується докорінними змінами у всіх суспільно-політичних і економічних структурах. Науково-технічний прогрес дозволив людині змінювати довколишній світ та підлаштовувати його до власних потреб. Та, маючи такий неосяжний потенціал можливостей, людство стало на шлях духовного збідніння. В даному випадку йдеться не про матеріальну забезпеченість, а про так звану духовну кризу, яка може призвести до деградації значної частини соціуму, що, в свою чергу, становитиме чималу загрозу для всіх членів суспільства.

У наш час помітна тенденція до зниження моральної культури: все частіше молоді люди проявляють агресію, скоюють злочини, нехтують загальнолюдськими цінностями. Результати соціологічно-педагогічних досліджень свідчать про те, що у більшій частині школярів ціннісні орієнтації суперечать вимогам суспільства, а, відтак, - діти змалку аморальні та антигуманні прояви можуть засвоїти як допустиму і єдино правильну норму поведінки. Саме тому виховання високоморальної особистості в умовах, що склалися, – нагальна потреба суспільства.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошується на тому, що головна мета української освіти – створити умови для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Головна мета національного і громадянського виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

За Концепцією національного виховання необхідно виховувати національну свідомість і самосвідомість, історичну пам'ять, національний світогляд, гуманістичні ідеали єдності представників усіх національностей незалежної України.

Концепція загальної середньої освіти передбачає гуманізацію змісту навчання, виховання школяра як людини моральної, відповідальної, з розвиненим естетичним ставленням до навколишнього світу і самої себе.

Спираючись на філософські, соціологічні та психологічні дослідження, педагогічна наука все активніше шукає шляхи виховання гуманної людини.

Мета статті: розкрити теоретичні основи гуманізації дітей у сучасній школі.

Аналіз літератури. Сам термін «гуманізм» в перекладі з латинської означає «людський», «людяний». В етиці гуманізм розглядається як один із фундаментальних принципів моралі, що розкривається у виявленні піклування про всебічний розвиток особистості, взаєморозумінні, повазі, неприйнятті зла та несправедливості. Діалектико-матеріалістична концепція гуманізму полягає в поясненні його не тільки як етичної, але і як соціально-політичної проблеми. Ця концепція розкриває сутність гуманізму, яка полягає в забезпеченні повного благополуччя і вільного всебічного розвитку всіх членів суспільства.

У працях вітчизняних і закордонних філософів: А. Арнольда, Н. Бережного, А. Гаврилова, М. Петросян, С. Попова, Б. Рюрикова, П. Федосєєва, М. Фрітцханда, Г. Янсена та інших розглядається сутність гуманізму, приділяється увага реалізації його принципів у різноманітних соціальних умовах життя людей, більш чітко визначаються категорії «гуманізм» і «гуманність».

Так, відомі філософи С. Берман, Л. Мисливченко, С. Попов, М. Петросян та ін. розглядають гуманізм як категорію світосприйняття, до структури якої входять: піклування про благополуччя людей, про створення сприятливих умов для всебічного розвитку особистості, повага і захист достоїнств і прав людини, боротьба з будь-якою експлуатацією і злом. На їх думку, гуманізм – це принцип моральності, в основі якого лежить переконання в безмежності можливостей людини і її здатності до вдосконалення, ідея про право людини на щастя і про те, що задоволення її потреб та інтересів повинне стати основною метою суспільства.

У монографії М. Петросян розглядається сутність гуманізму, наголошується на тому, що істинний гуманізм «... пов'язаний з виникненням ідеалу людини, зі ставленням до неї як до найвищої цінності на Землі, з практичною діяльністю, що спрямована на створення необхідних умов для повного матеріального благополуччя та вільного всебічного розвитку всіх членів суспільства, кожної особистості для утвердження людських відносин між людьми» [6, с. 8].

М. Петросян звертає увагу на те, що гуманність не адекватна гуманізму, оскільки гуманність – це моральний аспект, а тому сутність гуманних відносин виражається в глибокому шануванні людської гідності, у виявленні уваги до людини, турботі про неї.

Психологічний аспект гуманізму досліджували: Б. Ананьев, Л. Божович, Л. Виготський, А. Ковальов, В. М'ясицев, С. Рубінштейн та ін. У працях психологів окреслені особливості особистісних відносин, обґрунтовується їх роль у життєдіяльності людини, розкривається зміст людських взаємовідносин, виокремлюється головний їх аспект – гуманний, який є найбільш суттєвим показником моральної спрямованості особистості.

У їх дослідженнях розкриваються психологічні механізми формування гуманності, провідним положенням яких є: вплив усіх зовнішніх чинників опосередковується внутрішнім світом людини, в якому переломлюються зовнішні впливи, знання про сутність моральної поведінки і гуманних відносин. Гуманне ставлення до людей проявляється за умови усвідомлення особистістю його значимості, перетворення його норм у вимоги до себе.

Особливу цінність для осмислення проблеми становить визначення поняття моральних відносин. Так, Б. Ананьев розуміє моральні відносини як об'єктивну

відповідність окремих дій і вчинків особистості потребам й інтересам суспільства, яка реалізується у різноманітних способах діяльності. Сама поведінка – це практично здійснюване людиною ставлення [2].

В. М'ясищев вважає моральність найважливішим продуктом суспільного розвитку, підкреслюючи, що проблема моральності є в першу чергу проблемою моральних відносин. Відповідно гуманні відносини не можна представляти як частину або окремий елемент, а необхідно розуміти як інтегральну «позицію» особистості в цілому [5].

На думку С. Рубінштейна одним із суттєвих параметрів, за якими вимірюється людина, є її ставлення до іншої людини. Оцінка поведінки і вчинків людини здійснюється з точки зору того, звеличує чи принижує вона людину з точки зору гідності, цінності морального рівня її життя для інших людей [7].

Дослідженням педагогічних основ теорії і практики особливостей морального виховання учнів у дусі гуманізму займалися: Ш. Амонашвілі, Н. Болдирев, М. Духовний, Т. Коннікова, Б. Ліхачов, А. Макаренко, Л. Новікова, Л. Рувинський, Ю. Сокольніков, В. Сухомлинський та інші. Процес виховання гуманності і гуманних відносин у школярів різних вікових періодів досліджували: Л. Аладова, К. Ареткіна, В. Білоусова, Г. Джунусова, Л. Косенко, Л. Менташавілі, А. Митофанова, З. Нігматов, І. Січко, Н. Сидоров, Н. Тарасевич, Н. Шевченко, В. Шуменко та інші.

Видатні педагоги А. Макаренко, С. Шацький, П. Блонський виховання гуманності пов'язували з розвитком колективістських взаємовідносин, розглядали колектив як основний інструмент впливу на особистість, а залучення школярів до різноманітних видів діяльності, яка має моральний зміст, – як одну із умов виховання гуманних відносин.

На формування їхніх поглядів значний вплив мали гуманні традиції класичної педагогіки Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, Дж. Лока, в основу якої покладено: повага до особистості дитини, піклування про пробудження у неї всіх гарних начал і добрих почуттів. Їх ідеї співзвучні з моральними ідеями К. Ушинського і Л. Толстого.

А. Макаренко зауважував, що моральні якості не виникають самі собою, вони виховуються в процесі всього життя, а особливо, в діяльності: « У трудових зусиллях виховується не тільки робоча підготовка людини, але і підготовка товариша, тобто виховується правильне ставлення до інших людей, а це вже моральна підготовка. Спільні трудові зусилля, трудова допомога людей тільки і можуть створити правильне ставлення один до одного» [4, с. 369]. Ознакою гуманних відносин педагог вважав готовність прийти на допомогу, виявлення турботи, захищеність кожного в колективі.

Проблеми морального виховання дітей, що органічно включають до свого складу і питання формування гуманності як однієї із важливих якостей моральності знайшли своє відображення в працях Н. Болдирева, М. Духовного, А. Мудрика, Л. Рувинського та ін.

Значний внесок у розробку проблем морального виховання і виховання гуманних відносин зробила система виховання В. Сухомлинського. Основним її принципом є: розвиток емоційних переживань дітей в процесі предметної діяльності за допомогою правди, добра і краси. «Головне – виховання людяності» –

так окреслив основний напрямок у вихованні педагог. « Ми прагнемо, – писав він, – утвердити у свідомості і почуттях кожної дитини важливий моральний ідеал: моя особиста гідність полягає в тому, щоб робити людям добро і не вчиняти зла. Вчити дитину змалку співставляти свої вчинки, свою поведінку з інтересами інших людей, переживати радість і горе оточуючих нас людей, відкликатися на них усім серцем – в цьому сутність морального виховання особистості, котру ми готуємо до повноцінного, духовно багатого життя» [8, с. 6].

Головна мета гуманізації відносин – олюднення взаємовідносин, стимулювання «праці душі» (В.О. Сухомлинський).

Відомий психолог і педагог сучасності Ш. Амонашвілі визначив чітку систему принципів гуманної педагогіки, які гуманізують педагогічний процес і є основою гуманізації відносин у різних системах: «учитель – учень», «учитель – учні», «учні – учні», «дорослі – діти» [1].

Із позиції гуманної педагогіки педагогічний процес повинен бути організований таким чином, щоб у ньому відбувалися процеси:

1. Пізнання та засвоєння дитиною істинно людського, наукового, правдивого, справедливого, морального, доброго, корисливого.

Виховувати дітей правдою, добром і красою – це педагогічне кредо В. Сухомлинського. Усе прекрасне, що існує в оточуючому світі і створене людиною для інших людей, доторкується до серця дитини і облагороджує її. На цьому шляху необхідно олюднювати спілкування, стверджувати особистість у дитині, допомагати їй розвиватися і довести свої задатки до повної досконалості. Для цього треба не просто любити дітей, а вміти жити їхнім життям, жити разом із ними.

В. Сухомлинський стверджував, що вчителя й учня повинна об'єднувати духовна спільність, при якій забувається, що педагог – керівник і наставник. Треба, щоб учень став другом дитини. Якщо ця дружба осяяна благородним поривом до світлого, розумного, прекрасного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло. Виховання без дружби з дитиною, без духовної спільності з нею можна порівняти з блуканням у темряві [9].

Саме гуманний учитель наповнить внутрішній світ дитини моральними цінностями добра, краси, істини, свободи, забезпечить умови для успішного формування ціннісного ставлення до людей, до самого себе, допоможе подолати внутрішньо-особисті конфлікти.

2. Пізнання себе як людини, створеної для людей, для себе, для природи, для добрих людських справ, для турботи, для творчості і праці, для збагачення, прикрашення, олюднення життя.

Реалізуючи цей принцип, педагог допоможе учню з'ясувати свої переваги та недоліки, зрозуміти свої особливості, усвідомити своє «Я», визначити шляхи самовдосконалення.

Слідування цьому принципу передбачає позитивне сприйняття іншої людини як особистості, проявлення емпатійних здібностей, надання необхідної допомоги. С. Рубінштейн підкреслював, що ставлення до іншої людини становить основну тканину людського життя, його змісту [7].

3. Прояв своєї істинної індивідуальності, своєрідності, самобутності, неповторності, оригінальності.

Розвивати індивідуальність кожного учня можна тільки на основі виявлення і реалізації його природних задатків і творчого потенціалу. Виховання заради щастя дитини - такий гуманістичний смисл педагогічної діяльності В. Сухомлинського. Першочергове завдання вчителя, вважав він, полягає в тому, щоб розпізнати, виявити, розкрити, випестити, викохати в кожному учневі його неповторно - індивідуальний талант і таким чином підняти особистість на високий рівень розквіту людської гідності [9].

Практика доводить, що індивідуальні здібності дітей ефективно розвиваються в умовах спілкування з однолітками, старшими школярами в процесі творчої діяльності. Тому організація спілкування і творчої діяльності учнів повинні бути особливою турботою педагога. Створення вчителем «ситуації успіху» для кожного учня стимулює дітей до нових успіхів, що сприяє розкриттю задатків, вихованню здібностей дітей, самореалізації та самоствердженню .

4. Знаходження суспільного простору для розвитку своєї істинної природи.

«Суспільний простір» – це олюднені умови, які сприяють своєчасному і всебічному розвитку задатків. «Істинна природа» – безмежні можливості, задатки, здібності, таланти. Видатні психологи Л. Виготський і Д. Узнадзе стверджували, що тільки дитячий вік зберігає в собі розвиваючі тенденції (задатки). Усі задатки мають обмежений час свого розвитку і, після відведеного календарного часу для розвитку кожного з них, їхній розвиток припиняється. Виходячи з цих наукових положень, учитель повинний знати найбільш сензитивні періоди для розвитку потенційних можливостей дітей і створювати всі умови, щоб довести їх до найвищого рівня.

5. Співпадання інтересів дитини із загальнолюдськими інтересами.

Інтересами дитини вважаються її потреби, захоплення, бажання, досвід, знання; «загальнолюдські інтереси» – загальнолюдські цінності, культура, знання, досвід, моральність, естетика тощо. Носіями загальнолюдських інтересів є дорослі, особливо вчителі. Педагоги повинні бути носіями духовності у всьому, позитивним прикладом для своїх учнів. Слушною з огляду на це видається нам думка Ш. Амонашвілі: «Про силу природи в дитині треба судити по силі вихователів і вчителів, які організовують для неї педагогічний процес і живуть в оточуючому його світі» [1, с. 192].

6. Усунення джерел, здатних провокувати дитину на антисоціальні прояви. До таких джерел відносяться:

- грубість у стосунках людей, серед яких живе дитина;
- грубість у ставленні до дитини;
- протиставлення її інтересам, природним тенденціям;
- авторитаризм і примусовість, несправедливість по відношенню до неї [1].

У поданих принципах розкривається сутність гуманної педагогіки. Для педагогів вони є чітким орієнтиром у справі гуманізації педагогічного процесу.

Важливе місце в гуманізації відносин дітей посідає вміння вчителя впливати на емоційно-чуттєву сферу школярів. Від її стану, як доводять психологічні дослідження, у великій мірі залежить успіх у формуванні і моральної свідомості і гуманної поведінки. Тому у стосунках з дітьми повинна випромінюватися любов, повага до їх гідності. Адже сутність одного із психологічних механізмів впливу на учнів - це уміння збуджувати та викликати в дітей позитивні почуття та емоції, які

є передумовою трансформації педагогічних вимог в особистісно значущі потреби дітей, які, у свою чергу, виступають внутрішніми збудниками до дій [3].

Висновки. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновки, що гуманізм – це одна з форм суспільної свідомості, характерна риса світосприйняття, яка відображає ставлення до людини, як до найвищої цінності на Землі, а гуманність – особистісна якість, зміст якої обумовлений сукупністю етичних норм, що виражають уважне, чуйне, турботливе ставлення до людини, непримиренність з будь-якими антигуманними проявами. Таким чином, гуманні відносини – це прояв гуманності у стосунках між людьми. У формуванні гуманних відносин велику роль відіграє гуманна позиція вчителя, яка забезпечується реалізацією принципів гуманної педагогіки.

Література:

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике / Ш.А. Амонашвили. – М.: Изд. Дом Ш. Амонашвили, 1995. – 496 с.
2. Ананьев Б.Г. Проблема формирования характера / Б.Г. Ананьев. – М.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 338 с.
3. Ковалев А.Г. Воспитание чувств / А.Г. Ковальов – М.: Педагогика, 1971. – 93 с.
4. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей // Соч.: В 6 т.– М.: Изд-во АПН РСФСР, 1951. – Т. 4. – С. 341 – 417.
5. Мясищев В.Н. Социальная психология и психология отношений // Проблемы общей психологии. – М.: Наука, 1965. – 98 с.
6. Петросян М.И. Гуманизм: Основы философско-этического и социального исследования проблемы / М. И. Петросян. – М.: Мысль, 1964 – 335 с.
7. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / Ответств. редактор Е.В.Шорохова. – М.: Педагогика, 1976. – 423 с.
8. Сухомлинский В.А. Воспитание личности в советской школе / В. А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1965. – 213 с.
9. Сухомлинский В.О. Духовный мир школьника / В.О. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1961. – 205 с.